

Bokanmälningar

Erik Lundberg:

Kriserna & Ekonomerna

I sin nya bok *Kriserna & Ekonomerna* analyserar Erik Lundberg den debatt som förts bland nationalekonomer rörande uppläggnings- och den ekonomiska politiken vid kritiska skeden, "kriser", i Sveriges ekonomiska utveckling. Lundberg behandlar enbart svenska ekonomer och han betonar särdragen i utvecklingen av de svenska nationalekonomiska teorierna. Lika som i den tidigare boken *Ekonomiska kriser förr och nu* (SNS 1983) behandlas följande kriser: den första efterkrigs-krisen 1918—1924, 1930-talets stora depression, åren omedelbart efter det andra världskriget och den följande perioden då den svenska modellen konsoliderades, krisåren på 1970- och 80-talet då ekonomerna söker en ny modell för den ekonomiska utvecklingen. Det verk som här recenserar koncentrerar sig emellertid på debatten ekonomerna sinsemellan, medan *Ekonomiska kriser* är en analys av krisernas verkliga förlopp. Lundberg har alltså inte försökt sig på kraftprovet att förena de båda böckerna till en samlad framställning som i *Konjunkturer och ekonomisk politik: Utveckling och debatt i Sverige sedan första världskriget* från 1953. Syftet med de båda böckerna är dock detsamma: att ge perspektiv på den livliga debatten om Sveriges ekonomiska kris sedan 1974.

Debatten har enligt Lundberg rört sig på fem huvudområden: valuta- och penningpolitiken som spelade en särskilt stor roll vid den första krisen, finanspolitiken som infogades på ett medvetet sätt i stabiliseringspolitiken under 30-talskrisen, tillväxt- och strukturproblem som kommit i förgrunden under de två senaste kriserna, samt debatten om ekonomiska system som tagit sig uttryck i planhushållningsdebatten efter andra världskriget och den alljämt pågående striden om löntagarfonder.

Den första efterkrigs-krisen 1918—1924

Debatten efter första världskriget, som kan representeras av motsatsställningen mellan Wicksell och Cassel, rörde framförallt prisnivåns rätta läge samt anknytningen till guldmyntfoten. Wicksell argumenterade för att driva tillbaka den allmänna prisnivån till den nivå som gällde före kriget. Skälet var den orättvisa som inflationen hade skapat mellan låntagare och långivare, vilken skulle elimineras genom en halvering av 1920-års pris- och lönenivå. Politiken skulle effektueras via en sänkning av penningmängden med en procent per månad under en sexårsperiod. Några direkta övergångsproblem tycktes inte förekomma i Wicksells resonemang som byggde på en abstrakt mo-

dell med flexibla löner och priser, kanske förlitade han sig på rationella förväntningar?

Cassel varnade däremot för risken av en djup depression som skulle följa av en kraftig deflationspolitik. Utvecklingen gav Cassel rätt, ty det snabba prisfallet mellan 1920 och 1922 sammanföll med den djupaste depressionen i Sveriges ekonomiska historia. Lundberg ser därför Wicksells ståndpunkt, som ett exempel på att han inte alltid hade så god känsla för de ekonomiska realiteterna när han så okritiskt litade på sina modellers inbyggda logik. Cassels mer realistiska syn berodde bl a på att hans resonemang i högre grad byggde på empiriska observationer än abstrakta modeller. Lundberg driver dock inte sin äreräddning av Cassel längre än att det är trots allt Wicksells kumulativa process, dvs sambandet mellan ränta och förändringar i prisnivån, som är utgångspunkten för en stor del av hans analys.

Cassels verklighetsnära analys visar sig också på valutapolitikens område; han bekämpade frenetiskt alla försök till att återställa de olika valutornas förkrigspariteter — i ett läge där prisnivåerna hade stigit ordentligt över sina jämviktslägen från före kriget — emedan detta enbart skulle leda till deflation. Hans resonemang hade emellertid i denna fråga även en teoretisk grund, nämligen köpkraftsparitetsteorin, även om denna teori i hög grad vilar på statistiska regelbundenheter. Cassel argumenterade därför för att Sverige inte borde återvända till den gamla pariteten mellan kronan och guldet men han var klart positiv till ett återupprättande av guldmyntfoten. I detta sammanhang hade Wicksell en originellare och kanske även mer realistisk ståndpunkt: guldmyntfoten var inte ett lämpligt system emedan guldets värde varken var stabilt eller förutsebart, utan målsättningen borde i stället vara en stabil inhemsk prisnivå som garanterades via rörliga växelkurser. En åsikt som är i det närmaste identisk med Keynes synpunkter i *Tract on Monetary Reform* (1923) och *A Treatise on Money* (1930).

Den stora depressionen på 1930-talet

Debatten efter första världskriget innehöll endast en användning av etablerad teori på nya om än mer dramatiska förhållanden, medan 30-talets kris kom att leda till nya modeller för stabiliseringspolitiken. Huvudkontrahenterna var Stockholmskolornas medlemmar (Lindahl, Myrdal, Ohlin, Hammarskjöld, Svernilson, Alf Johansson och Erik Lundberg), som framförde de nya linjerna, medan Heckscher och Bagge, samt i viss mån Johan Åkerman, försvarade de gamla ståndpunkterna. Skillnaden bestod framförallt i att den yngre generationen gick till storms mot etablerade tankar och föreställningar, som t ex att statens budget alltid måste balanseras, att utbudet av sparandet var otillräckligt, att lönerna var för höga, och att depressionen var en nödvändig följd av den tidigare högkonjunkturen. Dessutom var Stockholmskolorna mer optimistisk till möjligheten att kunna förändra och förbättra ekonomins funktionssätt.

Det unika hos Stockholmskolorna var betoningen att det gick att begränsa depressionens djup med en aktiv finanspolitik, som byggde på en från Wicksell övertagen makroekonomisk förklaringsansats och innehöll begrepp som total effektiv efterfrågan och total produktion. Myrdal satte t ex in statsbudgeten i ett makroekonomiskt sammanhang och visade att en expansiv ekonomisk politik kunde ha positiva effekter. Detta är givetvis idéer som är snarlika Keynes åsikter från samma period. Stockholmskolorna hade emellertid ett mera dynamiskt synsätt, som betonade hur ojämvikter kunde uppstå och bibehållas under en följd av perioder. Keynes å sin sida använde sig mestadels av en komparativ statisk metod vilken analyserade jämviktslägen med arbetslöshet. Svenskarna försökte därför införa reaktionshastigheter och tidsfördröjningar i sina modeller som studerade hela konjunkturcykeln, medan Keynes arbetade med konstanta parametrar för t ex konsumtionsbenägenheten och investeringarnas marginalavkastning.

sas med en generell efterfrågestimulerande politik utan framförallt genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder. I debatten som följde på Rehn-Meidners modell kom Lundberg att tillhöra motståndarlägret. Han var speciellt kritisk till den ökade offentliga maktkoncentrationen över kapitalbildningen samt att det var oklara normer för hur den selektiva stödpolitiken skulle tillämpas. Den snabba utvecklingen av produktiviteten, som parats med en lägre tillväxt hos den totala produktionen, samt överföringen av resurser till den offentliga sektorn ser Lundberg som tecken på att hans farhågor har besannats.

EFO-modellens stora försteg, jämfört med Stockholmsskolans tidigare modeller, var att den på ett explicit och systematiskt sätt försökte bygga in den internationella prisutvecklingen i modellen. Lundberg uppfattar EFO-modellen som normativ i den bemärkelse att huvudkursen — dvs det utrymme för den genomsnittliga lönekostnadsökningen som bestäms av internationell prisstegring och produktivitetökning inom den konkurrensutsatta sektorn, och som är ett uttryck för näringslivets bärkraft vid bibehållen konkurrenskraft — blir en norm för hela ekonomins lönekostnadsökning. EFO-modellen har, enligt Lundberg, gett en betydande stabilitet åt pris- och löneutvecklingen under 20-årsperioden fram till 1974, genom att huvudkursen till största delen kom att accepteras av fackföreningarna. Även EFO-modellen hade dock sina brister: dels rådde det oklarhet om hur avvikelser från huvudkursen skulle avhjälpas, dvs om det fanns en automatisk mekanism eller om extra stabiliseringspolitiska åtgärder krävdes, dels visade det sig att produktivitetökningen, som antogs vara exogen, i verkligheten påverkades av lönekostnadsutvecklingen via bl a företagsnedläggelser.

70- och 80-talets chocker

Det senaste decenniet har inneburit en kris och omprövning av den tidigare dominerande keynesianska stabiliseringspolitiken. Denna politik skulle

med finanspolitiska medel motverka konjunkturella förändringar i den totala efterfrågan, och politiken har varit relativt lyckosam så tillvida att recessionerna blev förhållandevis korta och grunda medan konjunkturuppgångarna var relativt längre än under tidigare skeden, samtidigt som det aldrig uppstod några kumulativa inflationstendenser. I slutet av 60-talet följde emellertid en accelererande världsinflation i kölvattnet på USA:s världsösa budgetpolitik under Vietnamkriget. I Sverige kan den misslyckade stabiliseringspolitiken under perioden 1969—73, enligt Lundberg, delvis skyllas på otur och ovisshet vad det gäller de stora internationella svängningarna. Vid den tidpunkten var lärdomen närmast att påvisa svårigheterna att stabilisera efterfrågan när störningarna är ovanligt stora. Den sk överbrygningspolitiken 1974—77 ser Lundberg dock som ett systematiskt misslyckande och det är framförallt tolkningen av denna period som gett upphov till debatt.

I efterhand är det kanske lätt att se att 70-talet knappast var en situation lik 30-talet, som helt utmärktes av ett kumulativt fall i effektiva efterfrågan, utan den senare perioden var till lika stor del en störning från utbudssidan, dvs en strukturkris. Det är därför inte så konstigt, att en enkel keynesiansk politik för att upprätthålla den effektiva efterfrågan via lagerstöd och den offentliga sektorns expansion, endast kom att snedvrída och bromsa den nödvändiga anpassningsprocessen. Lundberg är dock kritisk mot den alltför svepande kritiken — som dessutom i huvudsak kommer i efterhand — mot den förda stabiliseringspolitiken. Det finns givetvis inte utrymme för Lundberg att diskutera frågan huruvida andra länders stabiliseringspolitik, som bedrivits med monetaristisk förtecken, varit mera framgångsrik. Lundbergs intresse är inte heller i första hand att avge en förkastelse över keynesiansk stabiliseringspolitik, utan han visar att nya problemställningar kräver nya modeller eller åtminstone omformulering av de gamla.

Både Keynes och Stockholmsskolan såg variabiliteten i den privata sektorns investeringar som avgörande för ekonomins instabilitet. De svenska ekonomerna var dock optimistiskare än Keynes till möjligheten att stabilisera investeringarna via en aktiv räntepolitik, medan Keynes helt lade bördan på en expansiv finanspolitik.

Lundberg fäster stor vikt vid en del av den inhemska kritiken mot Stockholmsskolan. Det gäller speciellt Heckschers ståndpunkt att den aktiva finanspolitiken, som i teorin skulle innebära en balansering över konjunkturcykeln, i verkligheten skulle medföra en sekulär tendens till ständigt ökade statsutgifter, vilket till slut skulle knäcka marknadsökonomien. En profetia som till viss del, om än på delvis andra grunder, slagit in och som pekar fram mot public choice-skolans analyser. Det är dessutom ett problem som kom att stå i förgrunden i planhushållningsdebatten strax efter andra världskriget.

Ekonomiska problem efter andra världskriget

Myrdal var den ledande företrädaren för den riktning som betonade risken för en stor efterkrigsdepression, som han redan torgförde 1943 i boken *Varning för fredsoptimism*. Denna åsikt var uppblandad med en god portion pessimism angående det ekonomiska systemets inneboende stabilitet och livskraft i största allmänhet, vilket kom att bli ett argument för planhushållningsidéerna. Ohlin kom i denna debatt att stå på andra sidan barriaderna. Debatten försvann emellertid från dagordningen när den verkliga utvecklingen kom att bjuda på helt annorlunda problem: inflation och överskottsefterfrågan samt folkpartiets stora framgångar vid höstvalet 1948.

Den häftiga och stundtals fiendliga debatten kring planhushållningsfrågan hindrade dock inte att det rådde stor enighet kring följande nya och djärva mål: ett upprätthållande av full sysselsättning, dvs inte enbart en utjämning av konjunkturcykeln, samt en stabil

ekonomisk tillväxt. Det visade sig nämligen att problemet var inte längre att upprätthålla utnyttjandegraden av den existerande produktionskapaciteten, utan det fanns nästan omedelbart efter kriget tendenser till överfull sysselsättning, begränsad produktionskapacitet och flaskhalsar i tillgången på resurser. Redan under sommaren 1946 började man i Sverige inse faran för en överhettad konjunktur och ett inflationstryck. Det är därför naturligt att teorier för att analysera orsakerna till inflationen, samt medlen för att mildra densamma, nu kom att stå i förgrunden för den ekonomiska debatten. Lundberg analyserar i detta sammanhang tre olika typer av modeller för att bekämpa inflationen: inflationsgapsanalysen, Rehn-Meidner modellen, EFO-modellen.

Den tidigaste modellen — uppskattningen av inflationsgapet — hade Keynes som sin upphovsman och hade utvecklats i skriften *How to Pay for the War* från 1940. Gapanalysen var visserligen rätt primitiv och partiell, men den användes ändå med framgång efter kriget av Konjunkturinstitutet, under Erik Lundbergs ledning, för att bedöma behovet av en åtstramande politik. Analysen var emellertid mest lämpad för en reglerad ekonomi och allteftersom ekonomin liberaliserades och inflationsstrycket steg, i huvudsak genererad från kostnadssidan, kom en ny problemställning att bli allt viktigare: kan full sysselsättning och en fri marknadsekonomi förenas utan att lönerna stiger alltför snabbt? Det var denna frågeställning som attackerades av de båda andra inflationsmodellerna.

Rehn-Meidner gick utöver en enkel Keynesiansk politik, som bestod i en generell expansiv politik, emedan en sådan politik troligtvis skulle medföra en överskottsefterfrågan och därmed höga vinster och stor löneglidning inom vissa sektorer. Den generella ekonomiska politiken skulle därför hållas på en nivå som utslöt att ett sådant efterfrågetryck uppkom, men detta skulle i sin tur innebära att "öar av arbetslöshet" genererades i de svagare sektorerna. Dessa problem skulle emellertid inte lö-

Det är framförallt tillgångssidans elasticitet som visat sig vara en svår nöt att knäcka; under 30-talet var detta inget problem då det självklart fanns lediga resurser och ett stort deflationsgap. Kärnfrågan gäller således hur stabiliseringspolitiken påverkar produktionspotentialen på kort och lång sikt; stabiliseringspolitiken måste koordineras med åtgärder som har en positiv effekt på tillgångssidan. Denna frågeställning berör i stor utsträckning incitamentsfrågor och leder med lätthet över till en diskussion av själva marknadsekonomins grunder. Diskussionens vågor går fortfarande höga på detta område. Enigheten gäller väl endast att det existerande systemet har fungerat betydligt sämre under det senaste decenniets betingelser än i tidigare skeden.

Inför utsikterna till långsiktig stagnation samt nedgång i levnadsstandarden för stora grupper finns det två rimliga men vitt skilda reaktioner. Det ena alternativet, som konsekventast torgföres i Anna Hedborgs och Rudolf Meidners bok *Folkhemsmodellen*, anser att den rådande situationen kräver att i första hand de bäst ställda grupperna skall via högre skatter bära bördorna av krisen. Det är nämligen inte någon mening att med hjälp av lägre skatter försöka stärka marknadsekonomins funktionsförmåga, för kapitalismen saknar numera tillräcklig inneboende livskraft. Enda vägen ur krisen är därför en fortsatt expansion av sysselsättningen inom den offentliga sektorn samt en kollektiv kapitalbildning. Det motsatta synsättet, som, enligt Lundberg, företrädes av flertalet ekonomer såväl liberalt som socialdemokratiskt sinnade, betonar i stället att större skillnader i inkomster är nödvändiga, för att på så sätt skapa

incitament till större arbetsinsats, mer investeringar och ökat företagande.

Lundberg tillhör själv den sistnämnda gruppen, men han är medveten om att många av hans meningsfränder bagatelliserar verkningarna på inkomstfördelningen av en mer effektiv incitamentsstruktur. Detta hindrar dock inte Lundberg från att anse följande: den grundläggande svagheten i motståndarsidans argument är deras negligerande av snedvridande effekter på prisbildning och incitamentsstruktur från ökade skatter och transfereringar. Lundberg framförde redan denna ståndpunkt i början av 50-talet vid den tidens debatt med Rehn och Meidner. Det betonas dock att denna ståndpunkt kan inte helt bevisas med vetenskapliga metoder, utan det är delvis fråga om en ideologisk skiljelinje. Det är helt klart att Lundberg har större tilltro till kapitalismens livskraft är motståndarlägret. Lundberg anser troligen att även den nuvarande systemdebatten, likaväl som den efter andra världskriget, kommer att få ett hastigt slut när den ekonomiska och politiska verkligheten ställer helt andra problem på dagordningen.

Till sist skall sägas att boken har varit mycket stimulerande att läsa även om uppläggningsen i vissa kapitel är något svåröverskådlig. Vad som slår läsaren är Lundbergs sakliga och fräscha framställning av en debatt där han själv varit en part sedan femtio år tillbaka. Det är kanske mindre förvånansvärt att han ger en så insiktsfull behandling av ett stort och mycket heterogent material.

Dr Björn Hansson

*Nationalekonomiska Institutionen,
Lunds Universitet.*